

Koltai Tamás

A színpad kertésze

JOÓ LÁSZLÓ: BUROKBAN SZÜLETTEM

Elsős gimnazistaként láttam Gáli József *Szabadsághegy* című színművét a József Attila Színházban. 1956 ősze volt, a pontos napot nem tudom, csak 1958 februárjától kezdtem fölírni minden színházi estém (vagy főpróba-délelőtöm) dátumát, mindmáig megvan. De a Gáli-bemutató csaknem másfél évvel korábbra, '56 október 6-ra, Rajk László újratemetésének napjára esett, nem hinném, hogy azt láttam, akkoriban nem jártam premierre, nyilvános főpróbára is csak iskolaszünetben (a szombat még tanítási nap volt, és szombaton különben nem voltak főpróbák). Október lehetett, mert a forradalom leverése után csak nagyon rövid ideig játszhatták a *Szabadsághegyet* (amíg be nem tiltották), engem meg a szüleim jó ideig a közelbe se engedtek elmenni, a belvárosba se, ahol laktunk, nemhogy a József Attilába.

Jól emlékszem az előadásra, és Joó Lászlóra is, aki Andrást, a gyárigazgatót játszotta. A karakterére annak idején azt mondták: népi káder, és maximálisan hiteles volt, figurára, beszédre, gesztusra. Most megírja a könyvében, hogy

a bemutató szünetében Makk Károllyal együtt bement az öltözőjébe Nagy Imre, és olyan lelkesen beszélt a látottakról, hogy csak késve lehetett folytatni a darabot. Október 23-a után a színház forradalmi bizottsága Joó Lászlót választotta elnökévé, aki arra intette kollégáit, hogy hazatérve csináljanak alkalmas helyet a pincében, legyen hová menniük, ha a szovjet hadsereg majd „nem ereszt ki a markából bennünket”, továbbá ne keressenek vétkeseket, és gondoljanak arra, hogy jó színészre mindig szükség lesz. A forradalom leverése után a *Szabadsághegy* íróját, Gáli Józsefet letartóztatták (tudjuk: december 5-én), halálra, majd tizenöt évre ítélték. Joót a József Attila Színház igazgatója, Fodor Imre fölkererte, hogy lépjen be az MSZMP-be, amit a színész visszautasított („Rossz emberismerő vagy, Imre! Hogy egyeztethető ez össze az én jellememmel?”), mire az igazgató közölte, hogy ez esetben sem a magas fizetést, sem a jó szerepeket nem tudja garantálni. Joó László ott helyben fölmondott. Vaszy Viktorhoz szerződött a Szegedi Nemzeti Színházba. Tolsztoj *Az élő holttestének* főszerepét játszotta, Peer Gyntöt próbálta, Cyranót helyezték kilátásba a következő évadra, de a szezon végén fölmondott, mert szerelmi viszonyba keveredett egy férjes asszonnyal, és a férj megkérte, házasságának helyreállítása érdekében menjen el a városból. Alighogy kilépett – láthatjuk a fölmondását sajnálattal tudomásul vevő hivatalos levél fakszimilióját Vaszy Viktor aláírásával –, hívták a minisztériumba, és kinevezték a győri Kisfaludy (ma: Nemzeti) Színház igazgatójává. 1961-ig töltötte be ezt a posztot. Abban az évben engedték ki Gálit amnesztiával a börtönből.

Joó László csakugyan burokbán született. 1918-ban. Az idén lesz kilencvenhárom éves.

Nyugtalan ember. Néhány évnél tovább semelyik színházban sem bírta, sőt, a legtöbb helyről egyetlen évad után távozott, Debrecenből 1946-ban, Várkonyi Művész Színházából 1947-ben. Bárdos Artúr Művész Színházát nem ő hagyta ott, hanem Bárdost cserélték le 1948-ban Simon Zsuzsára, akit aztán – az államosítás után – Joó „megörökölt” előbb mint az Úttörő, majd az Ifjúsági Színház igazgatónőjét, és akinek pártos színházvezetői és rendezői tevékenységéről meglehetősen lesújtóan nyilatkozik. (Egyes évszámoknak utána kell járni, mert a regényes memoár kissé kihagyásosan kezeli őket.) Az egy évados szerződések a Magyar Rádióval (1954), Péccsel (1955), a már említett József Attilával (1956) és Szegeddel (1957) folytatódnak. Én a Madáchban találkoztam vele, ahová 1961-ben szerződött (én egy évvel később lettem ugyanott dramaturgygyakornok). Jól emlékszem kedélyére, barátságosságára és éles nyelvére. Szerepei közül a *Hamlet* Színészkirálya – Ujlaki Lászlóval felváltva játszotta – volt a legemlékezetesebb. Kiderül a könyvből, hogy felkínálták neki a színház másik hatalmas sikerének, *A vágy villamosának* egyik főszerepét, Mitchet is, amikor Pécsi Sándor, a szerep birtoke ki akart szállni a darabból, de ő nem vállalta. Tartott a feladat nagyságától. Érdekes, hogy bevalása szerint már a Művész Színházból is azért jött el, mert úgy érezte, Várkonyi túl nagy követelményeket támaszt, amelyeknek esetleg nem tud megfelelni. „Ez a nagyszerű színházi ember a lendületével, türelmetlenségével visszahozta bennem a gátlásokat a próbákon, főképpen a színpadi mozgásban. Jobbnak láttam, ha másutt keresek lehetőséget.”

Érdekes, hogy a nyílt, szókimonódó, az életben és a színházban egyaránt kendőzetlen véleményt mondó színész épp a saját mesteriségét tekintve gátlásos és önkritikus. Van abban valami paradox, hogy középkori lovagiasságból menekül el Szegedről – egyúttal Peer Gynt és Cyrano elől. Abszolút

főszerepet ezután is keveset játszott. Szinte kivétel Posa márki Győrött, ahol igazgató is volt. Fülöp királyt Kiss Ferenc alakította, akit hétéves börtönbüntetésének letöltése után (háborús bűntettben marasztalták el) irányítottak Győrbe. A régi stílusú Nemzeti Színház öblögető színésze – ezt nem a könyv szerzője mondja róla, hanem én – a tanára volt a Színművészeti Akadémián, sőt ő vette föl. „Legutóbbi találkozásunk tizenöt éve volt, amikor a hiúságát megbántottam – írja Joó. – Öt főszerepet vett el ezért tőlem, és büntetésül leküldött a sülőgyukba. De arra emlékeztem, hogy a felvételin száz pengőt adott zsebből, és külön tanított.” Az egykori színházi hatalmasság szorongva lesi volt pártfogoltjának és sértettjének szándékát. Joó László pedig ott helyben fölkinálja neki *A revizor* Polgármester szerepét és Fülöp királyt.

Más – valódi – nagyságokkal nem ilyen felhőtlen a viszonya, és erről is őszintén, kertelés nélkül beszél. Major Tamást például nemigen szívelte, Major sem őt. Gábor Miklóst pedig G. Miklósként említi, és megírja, hogy így fogadta őt a Madách Színházban: „Te itt nem rúgsz labdába. Ha nem tetszik, kérheted magad másik színházba.” Ezek után sem habozik leírni róla: „Ez a kiváló színész jogosan birtokolta a főszerepeket. Hamlet-alakítása európai viszonylatban is a legjobbak közé sorolható.”

Sohasem panaszkodik, és sohasem hárítja másra a felelősséget, bármi történik is vele. Úgy tűnik, számára nem „színház az egész világ”, szereti az életet, a kalandokat, a nőket. Házasságairól, családi viszontagságairól, színésznő lányának elvesztéséről is egyszerű, keresetlen szavakkal beszél. (Az én korosztályom még emlékszik Joó Kati tehetségére és alakításaira.) Ami a pályát illeti, versmondóként szép utat járt be, a szó szoros értelmében is, mivel számos országban megfordult, ahol magyarok laknak. A külföldjárás később afféle hobbiává vált, több helyre utazott, nemegyszer a saját költségén, huzamosabb időre is, rokonokhoz. Párizsban például fél évet töltött. Mindenhol szorgalmasan látogatta a színházakat, Varsóban, Leningrádban, Brüsszelben, Helsinkiben, Stockholmban, Londonban, Münchenben, és élményeiről be is számol, olykor cikkekben. Tájékozottabb a nézni érdemes színházban, mint sok divatos pályatársa. Ha el van ragadtatva, képes fölkeresni a rendezőt, például Strehlert, és beszélni vele. Pesten jelentkezik egy hirdetésre, amely franciául tudó középkorú színészeket keres, és Gianfranco De Bosio rendezésében, nemzetközi társulat tagjaként játszik a Primo Levi Auschwitz-naplója nyomán készült előadásban, amellyel azután fél évig turnézna, és a sorozatot csak az arab–izraeli háború kitörése szakítja meg.

Nyugtalanága másnak váratlanul tetsző fordulatokra készíti. „A kertész győzködte bennem a színházlátogatót”, írja hosszúra nyúlt párizsi tartózkodásáról. „Kezdtém már entellektüellé zülleni.” A Révfülbán, a Duna-parti töltesen játszó félárva kisfiú, aki még nincs ötéves, amikor bekerül a győri evangélikus leánynevelő intézet árvaházába, később Budapestre megy, és a Kertészképző Iskola ingyenes, bentlakásos növendékévé kitanulja a kertészetet, negyvenes éveiben megunván Párizst, elutazik müncheni rokonaihoz – és beáll kertésznek. „Favágás, építkezés a repülőtérén... Az órabér nyolc márka. Két hét után szakmunka...” Egyórás pihenést követően, este színház. Legjobban a Kammerspielét szereti.

Aztán újra itthon, és újra az „intellektuális züllés”. A Pannónia Filmstúdió dramaturg-pektora. (Színészeknek veszik fel: „Két hónap sem telik el, be kell lássam, ezt a műfajt kollégáim sokkal jobban csinálják.”) Stúdióvezetőként külföldi filmekhez ír feliratokat. (Ismerem ezt a munkát, két évvel korábban ugyanezt csináltam, ugyanott – egy évig.) Utóbb a Magyar Szinkron és Video Vállalat lektora. Újabb évek múlva hangjátékokat adaptál a Magyar Rádióknak, többek között Zilahy Lajost.

Máig nyugtalan ember. Időnként találkozom vele színházi előadásokon. Érvel, vitázik, szókimondása változatlan. Burokban született, de feltörte, és nem félt kitenni magát az élet viszontagságainak.

SUMMARY

Three contributions make out our column on Hungarian stages. During his work as selector for the 2011 Pécs National Festival (POSZT), critic Balázs Urbán evidently saw a lot of new Hungarian plays: here he sums up his impressions. Inspired by the Katona's recent revival of Molière's *The Misanthrope* as staged by Gábor Zsámbéki, Tamás Koltai compares two previous important revivals of the same play – Gábor Székely's at the Katona in 1988 and Tamás Ascher's at Kaposvár – to the present version. An interesting topic is approached by István Ugrai and Balázs Zsedényi: the disappearance of the once flourishing theatre transmissions from the television programmes and the possible reasons of this regrettable development.

Debrecen's festival called Board, organized for the fifth time, was once more centred on contemporary Hungarian work. In her „Capricious Notes” Edit V. Gilbert reports also on the discussions connected to the productions, while Csaba Kutszegi publishes a joint interview with two of the collaborators: poet Ágnes Pálfi and puppet artist and project manager Zsolt Szász meditate on present-day theatrical currents and tendencies,

A very special, autonomous and self-contained actress is portrayed in the person of Lili Monori by Orsolya Kővári.

Judit Rácz put the very same questions about the present problems of opera singing to two groups of four: four ladies – Ildikó Komlósi, Éva Bátor, Atala Schöck and Eszter Wierdl – and four gentlemen: Gábor Bretz, Péter Bárány, Andreas Scholl and Csaba Szegedi. The answers are not only interesting, but revealing to compare.

Our column on contemporary dance opens with Livia Fuchs's essay on physical theatre, while Annamária Szoboszlai talked to British artist Nigel Charnock who devised and staged a dance event called *Revolutions!* at the Budapest alternative venue Trafó.

Róbert Markó offers a glance beyond the frontiers: he went to Graz, Austria, where our Viktor Bodó directed Bulgakov's *The Master and Margherita*.

Finally Tamás Koltai reviews an autobiographical work by László Joó, an actor perhaps minor but deep thinking and perspicacious in his judgements.